

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

5-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/5 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Abdullaev Ulugʻbek Saydanovich</i> OʻRTA ASRLAR YOZMA MANBALARIDAGI ETNIK NOMLAR	10-14
<i>Shukurillayev Yunus Asrorovich</i> BUXORO AMIRLIGIDA CHEGARALARNI QOʻRIQLASH, QOROVULLIKNI OʻTASH VA XAVFSIZLIKNI TAʼMINLASH MASALALARI TAHLILI	15-19
<i>Rahmankulova Adolat Xushbakovna</i> ИСТОРИЯ ГРЕЧЕСКОЙ ДИАСПОРЫ УЗБЕКИСТАНА: СПЕЦПЕРЕСЕЛЕНЦЫ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЭМИГРАНТЫ	20-25
<i>Xusanov Xabibullo Hakimovich</i> OʻZBEKISTON MILLATLARARO MUNOSABATLARIDAGI ZIDDIYATLI VAZIYAT VA MILLIY MADANIY MARKAZLARNING TASHKIL QILINISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI	26-30
<i>Toshov Kamoliddin, Xurramova Sabrina Abdurashidovna</i> THE PROBLEM OF CHILD NEGLECT DURING THE SECOND WORLD WAR	31-38
<i>Atamuratova Dilafruz Rashidovna</i> THE FORMATION OF THE PRESS OF THE KhPSR AND THE ESSENCE OF SOCIAL PROBLEMS IN IT	39-42
<i>Nazirov Baxtiyor, Moʻminov Nodirbek Botir oʻgʻli</i> IMOMQULIXON DAVRI ASHTARXONIYLAR DAVLATINING IJTIMOIY-IQTISODIY VA HARBIY-SIYOSIY HAYOTI	43-48

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Исламутдинов Вадим</i> СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ СНИЖЕНИЯ БЕДНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	49-54
<i>Melibaeva Gulxon Nazrullayevna</i> BENCHMARKING KICHIK INNOVATION BIZNESNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA SAMARALI VOSITASI SIFATIDA.....	55-65
<i>Ульмас Ибрагимов</i> ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ МОДЕЛИ МАЛОГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.....	66-75

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Salomova Hakima Yusupovna</i> MEʼYOR KATEGORIYASINING BIOSFERANI ASRASHDAGI AMALIY AHAMIYATI	76-83
<i>Djumanioyozova Dilfuza, Ibraximova Dilorom</i> YURIDIK TAʼLIM VA YURIDIK KLINIKA FAOLIYATIDA AXLOQIY TARBIYA.....	84-90
<i>Djoʻraev Anvar Muxamadiyevich</i> IJTIMOIY BILISH DARAJALARINING MEZONLARI	91-96

<i>Каримова Гулчехра Самадовна</i> ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ЗАДЕРЖКИ ПОЛОВОГО РАЗВИТИЯ У ПОДРОСТКОВ: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ СИНТЕЗ МЕДИЦИНСКИХ ДАННЫХ И АНТРОПОЛОГО- ЭТИЧЕСКИХ.....	97-101
<i>Гайбуллаев Жавлон Шавкатович</i> ДЫХАНИЕ КАК ЗЕРКАЛО ДЕТСТВА: ФИЛОСОФСКИЙ ВЗГЛЯД НА РЕЦИДИВИРУЮЩИЕ РЕСПИРАТОРНЫЕ ИНФЕКЦИИ.....	102-105
<i>Yusupaliyev Orzimurod Odilovich</i> YOSHLAR TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI.....	106-110
<i>Taylyakova Feruzaxon Sultanovna</i> O'ZBEKISTONDA OILAVIY BIZNESNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI.....	111-116
<i>Yusupova Ranoxon Tolibjonovna</i> TEXNIK TARAQQIYOT AXLOQIY-STRATEGIK RESURS SIFATIDA.....	117-120
<i>Yarashov Sarvar Norqul o'g'li</i> SHAXSNING SHAKLLANISHIGA AXLOQIY IDEALLAR VA JAMIYATDA MAVJUD QADRIYATLARNING TA'SIRI	121-125
<i>Shokirov Toxirjon, Maxmudov Shoxrux</i> ZARDUSHTIYLIK DININING VUJUDGA KELISHI VA UNDA MADANIYAT VA SAN'AT FALSAFASI	126-130
<i>Ахмедова Дилбар, Шавкатова Ширин</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ В МИКРОМИРЕ: ФИЛОСОФСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ДИСБИОЗЕ И АЛЛЕРГИИ У МЛАДЕНЦЕВ.....	131-135
<i>Kurbanbaeva Ulbosin Jumag'aliyevna</i> EKOLOGIK TARBIYANING GUMANISTIK MOHIYATI.....	136-139
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Muqumova Dilafruz</i> IRFONIY SAYRU SULUKNING JA'FAR MUHAMMAD TERMIZIY SHE'RIYATIDAGI MODERNISTIK TASVIRI VA TALQINI.....	140-147
<i>Xo'jamqulov Anvar, Tog'ayeva Shoxnoza</i> TAXAYYUL OLAMI TAHLILLARI.....	148-159
<i>Murodova Iroda, Khamidov Tokhirjon</i> ANALYSIS OF THE LINGUOCOGNITIVE ASPECT OF THE SEMANTICS OF METAPHORICAL INNOVATIONS	160-163
<i>Mamatova Feruza Maxammadovna</i> FENOMENOLOGIYA, FENOMEN VA ULARNING ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDAGI TALQINI	164-168
<i>Burxonova Gulmira Olimjon qizi</i> TURLI TIZIMLI TILLARDA SOTSIOMADANIY BIRLIKLAR SHAKLLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TASNIFI	169-172
<i>Berdikulova Shaxnoza, Ruzmatova Gulnara</i> BOG'LOVCHILAR VA TINISH BELGILARINING PRAGMATIK KUCHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	173-177
<i>Musurmonova Barchinoy Hasan qizi</i> FORS MATNSHUNOSLIGI TARAQQIYOTINING TARIXIY ILDIZLARI.....	178-182

<i>Яркулова Фотима Усмановна</i> ОДНОРОДНЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЙ.....	183-186
<i>Jo'raqulova Rayhon Xolboyevna</i> O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA LEKSIK BIRLIKLAR OBRAZ VA RAMZLARNI YUZAGA KELTIRUVCHI VOSITALAR.....	187-190
<i>Musoeva Hayitgul Urokovna</i> THE LINGUO-STYLISTIC ANALYSIS OF THE WORD "HEART" IN ENGLISH LANGUAGE BASED ON THE NOVEL "PRIDE AND PREJUDICE".....	191-195
<i>Yuldasheva Kamola</i> SINXRON TARJIMA JARAYONIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOFIZIOLOGIK STRATEGIYALAR.....	196-202
<i>Matkarimova Malika Oybek qizi</i> HOW TO TEACH ENGLISH USING SIMPLE SCIENCE EXPERIMENTS.....	203-206
<i>Kamola Hatamova</i> HUIJATCHILIK TARAQQIYOTINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	207-210

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Uralov Sharof Urazaliyevich</i> PROBATSIIYA INSPEKTORLARIGA MA'MURIY BAYONNOMA TUZISH VAKOLATINI BERISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA AMALIY AHAMIYATI	211-216
<i>Mamatmurodov Farrux</i> METHODS OF RESOLVING DISPUTES ARISING FROM ISLAMIC FINANCE SERVICES. INTERNATIONAL EXPERIENCE	217-222
<i>Муталипова Лола Фархадовна</i> СМАРТ-КОНТРАКТЫ И БЛОКЧЕЙН: ВЫЗОВЫ ДЛЯ ДОГОВОРНОГО ПРАВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	223-234
<i>Нормуродова Азиза Азимжон кизи</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ .	235-241
<i>Abdullayeva Parvina Baxrilloyevna</i> RAQAMLI PLATFORMALARDAGI BANDLIKNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH	242-246

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Ismaylov Azerbay Saparniyazovich</i> RAQAMI IQTISODIYOT SHAROITIDA QORAQALPOQ XALQ AN'ANALARIDAGI MAVJUD PEDAGOGIK USULLAR TRANSFORMATSIYASI.....	247-252
<i>Namozova Dilorom Tursunovna</i> MUSIQA TA'LIMIDA TALABALARDA IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MOHIYATI	253-261
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> РОЛЬ ГУМАННОЙ ПЕДАГОГИКИ В ПРЕОДОЛЕНИИ АГРЕССИИ И ОТЧУЖДЕНИЯ СРЕДИ ШКОЛЬНИКОВ	262-266
<i>Gaziev Baxromjon Valievich</i> OT SPORTIDA MALAKALI CHAVANDOZLARNI TAYYORLASH MUAMMOLARI	267-273

<i>Toshtemirova Mohichehra G'olibjon qizi</i> DIZAYN TA'LIMINING XALQARO TAJRIBASI: O'QUV DASTURLARI VA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR TAHLILI.....	274-279
<i>Rakhmonova Dilnura Saidovna</i> TEXNIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALARNING KREATIV FIKRLASHINI TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI: AMALIYOT VA TAJRIBA.....	280-286
<i>Yakubova Barno Baxtiyorovna</i> MUSTAQIL VA IJODIY ISHLASH FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH.....	287-290
<i>Rixsiboyev Behzod Alisherovich</i> IJTIMOIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA MADANIY PLYURALIZMNING O'RNI	291-295
<i>Islamova Moxichexra Bekmurzayevna</i> TALABLARNI TANQIDIY FIKRLASHGA UNDOVCHI O'QITUVCHI STRATEGIYALARI	296-301

Received: 2 June 2025
Accepted: 15 June 2025
Published: 30 June 2025

Article / Original Paper

BENCHMARKING AS AN EFFECTIVE TOOL FOR ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF SMALL INNOVATIVE BUSINESSES

Melibaeva Gulxon Nazrullaevna
Lecturer of Kokand University

Abstract. This article analyzes the effectiveness of benchmarking in enhancing the competitiveness of small innovative business (SME) entities. SMEs are an important part of Uzbekistan's economy, generating jobs and innovations, but they face resource constraints and intense competition. The study is based on expert interviews conducted with 20 SMEs in Uzbekistan. The results show that benchmarking accelerates innovation processes, improves operational efficiency, enhances marketing strategies, and strengthens financial stability. The discussion highlights the theoretical and practical significance of these findings, the unique characteristics of Uzbekistan, and directions for future research. In conclusion, benchmarking is a key tool for ensuring sustainable development and economic growth for SMEs.

Keywords: benchmarking, small innovative business (sib), competitiveness, innovation, economic development, Uzbekistan, management tools.

BENCHMARKING KICHIK INNOVATSION BIZNESNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA SAMARALI VOSITASI SIFATIDA

Melibaeva Gulxon Nazrullayevna
Kokand Universiteti o'qituvchisi
E-mail: gulhonmelibaeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola benchmarkingning kichik innovatsion biznes (SME) subyektlari raqobatbardoshligini oshirishdagi samaradorligini tahlil qiladi. SMElar O'zbekiston iqtisodiyotining muhim qismi bo'lib, ish o'rinlari va innovatsiyalar yaratadi, biroq resurs cheklovlari va kuchli raqobatga duch keladi. O'zbekistondagi 20 ta SMEs bilan o'tkazilgan ekspert intervyulari asosida amalga oshirilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, benchmarking innovatsion jarayonlarni tezlashtiradi, operatsion samaradorlikni oshiradi, marketing strategiyalarini takomillashtiradi va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi. Muhokamada bu topilmalarning nazariy va amaliy ahamiyati, O'zbekistonning o'ziga xos xususiyatlari hamda kelajakdagi tadqiqotlar yo'nalishlari ko'rsatilgan. Xulosa qilib aytganda, benchmarking SMElar uchun barqaror rivojlanish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim vositadir.

Kalit so'zlar: benchmarking, kichik innovatsion biznes (kib), raqobatbardoshlik, innovatsiya, iqtisodiy rivojlanish, O'zbekiston, boshqaruv vositalari.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI5Y2025N09>

Kirish

Zamonaviy global iqtisodiyotda kichik innovatsion biznes (SMES) subyektlari har qanday milliy iqtisodiyotning dinamik kuchi va innovatsion ekotizimning markaziy elementi hisoblanadi. Ular yangi ish o'rinlari yaratish, texnologik taraqqiyotni tezlashtirish, iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlash va aholi turmush farovonligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. SMESlar o'ziga xos moslashuvchanligi, innovatsiyalarga intilishi va bozor ehtiyojlariga tez javob berish qobiliyati bilan ajralib turadi. Global miqyosda SME (kichik va o'rta biznes) umumiy korxonalar sonining 90% dan ortig'ini tashkil etib, ish o'rinlarining yarmidan ko'pini

ta'minlaydi va yalpi ichki mahsulot (YAIM) ning sezilarli qismiga hissa qo'shadi (World Bank Group, 2020). O'zbekiston uchun ham bu sektor iqtisodiy barqarorlik va o'sishning ajralmas qismidir. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2024) ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil yakuni bo'yicha respublikadagi jami faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar va tashkilotlarning 85% dan ortig'i kichik tadbirkorlik subyektlariga to'g'ri kelgan. Ularning YAIMdagi ulushi 55% dan oshib, ish bilan band bo'lgan aholining qariyb 76% i aynan shu sohada mehnat qilmoqda. Bu raqamlar SMESning mamlakat iqtisodiy qudratini ta'minlashdagi fundamental ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi.

Biroq, innovatsion kichik biznes, ayniqsa, bozorga yangi texnologiyalar va g'oyalar bilan kirib kelarkan, katta raqobat bosimi ostida qoladi. Cheklangan moliyaviy resurslar, yuqori xavf-xatar, yirik korxonalarning bozor ustunligi, bozorga kirishdagi byurokratik to'siqlar, shuningdek, malakali kadrlar yetishmasligi kabi omillar ularning raqobatbardoshligini saqlab qolish va oshirishda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi (Audretsch, 2002).[25,60] Raqobatbardoshlik, bu korxonaning bozorda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, o'z mahsulot va xizmatlarini raqobatchilarnikidan ustun darajada taklif qilish hamda uzoq muddatli istiqbolda barqaror rivojlanishni ta'minlash qobiliyatidir (Porter, 1985). Innovatsion biznes uchun raqobatbardoshlik shunchaki narx va sifatdan iborat bo'lmay, balki innovatsion jarayonlarning tezligi, bozorga chiqish muddatlari, noyob texnologiyalarni yaratish qobiliyati va mijozlarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslasha olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. An'anaviy boshqaruv usullari ko'pincha ichki samaradorlikni oshirishga qaratilgan bo'lsa, benchmarking (benchmarking – ilg'or tajribalarni qiyosiy tahlil qilish va o'zlashtirish) raqobatchilar va soha yetakchilarining eng yaxshi amaliyotlarini tizimli o'rganishga e'tibor qaratadi.[150,170] Bu SMESlarga o'zlarining ishlash ko'rsatkichlarini soha standartlari bilan taqqoslash, aniqlangan farqlarni bartaraf etish va o'zgarishlarni amalga oshirish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi (Spendolini, 1992). Benchmarking shunchaki raqobatchilarni nusxalash emas, balki eng yaxshi amaliyotlarni o'zlashtirish, ularni o'z sharoitlariga moslashtirish va shu orqali o'ziga xos ustunlikni yaratish jarayonidir (Camp, 1989). Ushbu maqola benchmarkingning kichik innovatsion biznesning raqobatbardoshligini oshirishdagi samaradorligini IMRAD doirasida tahlil qilish, O'zbekiston sharoitini hisobga olgan holda aniq misollar keltirish va amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili

Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. Free Press. Maykl Porterning ushbu fundamental asari raqobatbardoshlik nazariyasiga poydevor qo'ygan. Porter korxonalar raqobatdosh ustunlikka erishishning ikki asosiy yo'li borligini ta'kidlaydi: xarajat ustunligi (cost leadership) va differensiatsiya (differentiation).[95,105] Xarajat ustunligi ishlab chiqarish jarayonlarida samaradorlikni oshirish va xarajatlarni minimallashtirish orqali erishiladi, differensiatsiya esa noyob mahsulot yoki xizmatlarni taklif qilish orqali raqobatchilardan ajralib turishni anglatadi. Kichik innovatsion biznes uchun benchmarking har ikki strategiyada ham muhim rol o'ynaydi. Jarayon benchmarkingi xarajatlarni kamaytirishga yordam bersa, mahsulot va strategik benchmarking differensiatsiya uchun yangi g'oyalar beradi.

Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Harvard University Press. Jozef Shumpeter iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri sifatida innovatsiyani ilgari surgan. U innovatsiyani

“yaratuvchi vayronkorlik” (creative destruction) deb ataydi, bu yangi g’oyalari, mahsulotlar va jarayonlar eski, samarasizlarini siqib chiqarishini anglatadi.[120,140] Shumpeterning nazariyasiga ko’ra, aynan tadbirkorlar innovatsiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy o’sishni ta’minlaydi. Kichik innovatsion biznes Shumpeter ta’riflaganidek, innovatsiyalarni bozorga olib kiruvchi asosiy aktyorlardir. Benchmarking ularga yangi g’oyalarni tezroq aniqlash, o’zlashtirish va joriy etish orqali innovatsion jarayonni tezlashtirishga yordam beradi.

Camp, R. C. (1989). Benchmarking: The Search for Industry Best Practices that Lead to Superior Performance. Quality Press. Bob Camp benchmarkingning “otasi” hisoblanadi. Uning bu asari benchmarkingni tizimli jarayon sifatida birinchi bo’lib ta’riflagan. Camp benchmarkingni “o’z faoliyatingizni dunyoning eng yaxshi kompaniyalariniki bilan taqqoslash” deb belgilaydi.[210,220] U benchmarkingning asosiy bosqichlarini (rejalashtirish, ma’lumot to’plash, tahlil qilish, harakat qilish, monitoring qilish) batafsil tushuntirib bergan. Kichik innovatsion biznes uchun Campning metodologiyasi juda muhim, chunki u resurslari cheklangan korxonalarga ham ilg’or tajribalarni tizimli ravishda o’rganish imkonini beradi.

Spendolini, M. J. (1992). The Benchmarking Book. Robert Spendolini ham benchmarking metodologiyasini rivojlantirishga katta hissa qo’shgan. U benchmarkingni besh bosqichli jarayon sifatida tasvirlaydi va uni strategik, operatsion va funksional turlarga ajratadi.[145,160] Spendolinining ishi benchmarkingni turli sohalarda, jumladan, KIBda ham qo’llash uchun amaliy ko’rsatmalar beradi. Uning ta’kidlashicha, benchmarking shunchaki “taqqoslash” emas, balki “o’rganish va moslashish” jarayonidir. Kichik innovatsion biznes uchun ushbu moslashuvchanlik va o’rganish qobiliyati raqobatbardoshlikning asosiy omilidir.

Audretsch, D. B. (2002). Innovation and firm performance. National Bureau of Economic Research, Working Paper 8817. David Audretsch kichik firmalarning innovatsion faoliyatini chuqur o’rgangan iqtisodchilardan biridir. Uning tadqiqotlari kichik firmalar ko’pincha yirik korxonalarga nisbatan innovatsiyalarga ko’proq moyil bo’lishini, ammo ular moliyaviy cheklovlar va bozor xatarlariga ko’proq duch kelishini ko’rsatadi.[250,265] Bu, SMES lar uchun samarali strategik vositalarga, masalan, benchmarkingga bo’lgan ehtiyojni oshiradi. Benchmarking ularga innovatsiyalar uchun zarur bo’lgan bilim va amaliyotlarni tashqi manbalardan olish imkonini beradi, shu bilan xatarlarni kamaytiradi.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Harvard Business School Press. Kaplan va Norton tomonidan yaratilgan “Muvozanatli Ko’rsatkichlar Tizimi” (Balanced Scorecard) strategiyani amaliyotga tatbiq etishda kompaniyalarga yordam beruvchi boshqaruv vositasidir. U moliyaviy ko’rsatkichlardan tashqari, mijozlar, ichki jarayonlar va o’rganish hamda rivojlanish kabi noan’anaviy ko’rsatkichlarni ham o’z ichiga oladi. Benchmarking ushbu Muvozanatli Ko’rsatkichlar Tizimining “ichki jarayonlar” va “o’rganish va rivojlanish” perspektivalari uchun muhim ma’lumot manbai bo’lishi mumkin, chunki u eng yaxshi amaliyotlarni aniqlash orqali KIBning samaradorlik va innovatsion salohiyatini oshirishga yordam beradi.[310,320]

Damanpour, F. (1991). Organizational Innovation: A Meta-Analysis of Antecedents and Moderators. Academy of Management Journal, 34(3), 555-590.

Fariborz Damanpourning tadqiqoti tashkiliy innovatsiyalarning old shartlari va moderatorlarini meta-tahlil qilgan. Uning ishi ko’plab omillar, jumladan, tashkilotning hajmi, resurslari va tashqi muhit bilan aloqasi innovatsiyaga ta’sir qilishini ko’rsatadi. Kichik biznes uchun tashqi muhitdan o’rganish qobiliyati (ya’ni, benchmarking) innovatsion faoliyatni

rag'batlantiruvchi muhim omil bo'lishi mumkin. Damanpourning ishi benchmarkingning bilim almashinuvi va tashkiliy o'rganishdagi rolini nazariy jihatdan asoslaydi.[98,130]

Metodologiya

Ushbu tadqiqot kichik innovatsion biznesning raqobatbardoshligini oshirishda benchmarkingning samaradorligini baholash uchun aralash metodologik yondashuvni qo'lladi. Bu yondashuv nazariy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish (sifatli tahlil), kichik innovatsion biznes vakillari bilan o'tkazilgan ekspert intervyulari (sifatli ma'lumotlar to'plash) hamda mavjud statistik ma'lumotlarni va davlat hisobotlarini tahlil qilish (miqdoriy tahlil)ni o'z ichiga oladi. Tadqiqotning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat bo'ldi: Adabiyotlar sharhi asosida benchmarkingning SMES raqobatbardoshligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar (masalan, mahsulot innovatsiyasi, jarayon samaradorligi, marketing strategiyalari, kadrlar malakasi) va bu ta'sirning iqtisodiy rivojlanishga ko'rsatadigan natijalari (masalan, ish o'rinlari yaratish, YAIMga hissa, eksport hajmi, innovatsion ko'rsatkichlar) o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni aks ettiruvchi nazariy konseptual model shakllantirildi. Model, benchmarking orqali o'rganilgan eng yaxshi amaliyotlarni joriy etish SMESning ichki salohiyatini oshirib, tashqi bozor sharoitlariga moslashish qobiliyatini kuchaytiradi, bu esa pirovardida iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

O'zbekistondagi 20 ta kichik innovatsion biznes subyektning rahbarlari va menejerlari, shuningdek, kichik biznesni qo'llab-quvvatlovchi tashkilotlar (masalan, O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi, IT Park, Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi vakillari) va iqtisodiyot sohasi mutaxassislari (universitet professorlari, ilmiy tadqiqotchilar) bilan yarim-strukturalangan intervyular o'tkazildi. Intervyularning maqsadi ularning benchmarkingga bo'lgan munosabati, uni amalda qo'llash tajribasi, duch kelayotgan qiyinchiliklari, benchmarking orqali erishgan yutuqlari va kelajakdagi imkoniyatlari haqida chuqur sifatli ma'lumotlar to'plash edi. Intervyu savollari benchmarking jarayonlarining bosqichlari, tanlangan benchmarking obyektlari (raqobatchilar, soha yetakchilari), innovatsion strategiyalar, texnologik yangilanishlar, marketing yondashuvlari, davlat ko'magining samaradorligi va kadrlar siyosati kabi keng doiradagi masalalarni qamrab oldi. Intervyularning barchasi 2024-yil dekabr – 2025-yil aprel oylari oralig'ida bevosita (yoki masofaviy aloqa vositalari orqali) o'tkazildi va audio yozuvlar yozib olindi, so'ngra transkripsiyalandi va mavzular bo'yicha tahlil qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining kichik biznesni rivojlantirishga oid Farmon va Qarorlari, Davlat dasturlari, O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining kichik tadbirkorlik va innovatsiya bo'yicha statistik ma'lumotlari (masalan, SMESning YAIMdagi ulushi dinamikasi, bandlikdagi o'rni, innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari), shuningdek, Jahon banki va Xalqaro moliya korporatsiyasining O'zbekiston biznes muhiti bo'yicha hisobotlari tahlil qilindi. Bu miqdoriy ma'lumotlar SMESning umumiy iqtisodiyotdagi holati, ularning rivojlanish tendensiyalari va hukumatning qo'llab-quvvatlash siyosatining ta'sirini baholashda asos bo'ldi. Bu tahlil benchmarkingning iqtisodiy ta'sirini umumiy kontekstda joylashtirishga yordam berdi. Benchmarkingning besh bosqichli modeli (Camp, 1989) – rejalashtirish (nimani benchmarking qilish kerak), ma'lumot to'plash (ma'lumotlarni qanday to'plash), tahlil qilish (eng yaxshi amaliyotlarni qanday tushunish), harakat qilish (o'zgarishlarni qanday joriy etish) va monitoring qilish (natijalarni qanday kuzatish) – SMESlarning innovatsion faoliyati kontekstida har bir bosqichning ahamiyati va SMESlarning ularni qanday amalga oshirayotganligi yuzasidan intervyu ma'lumotlari va adabiyotlar tahlili

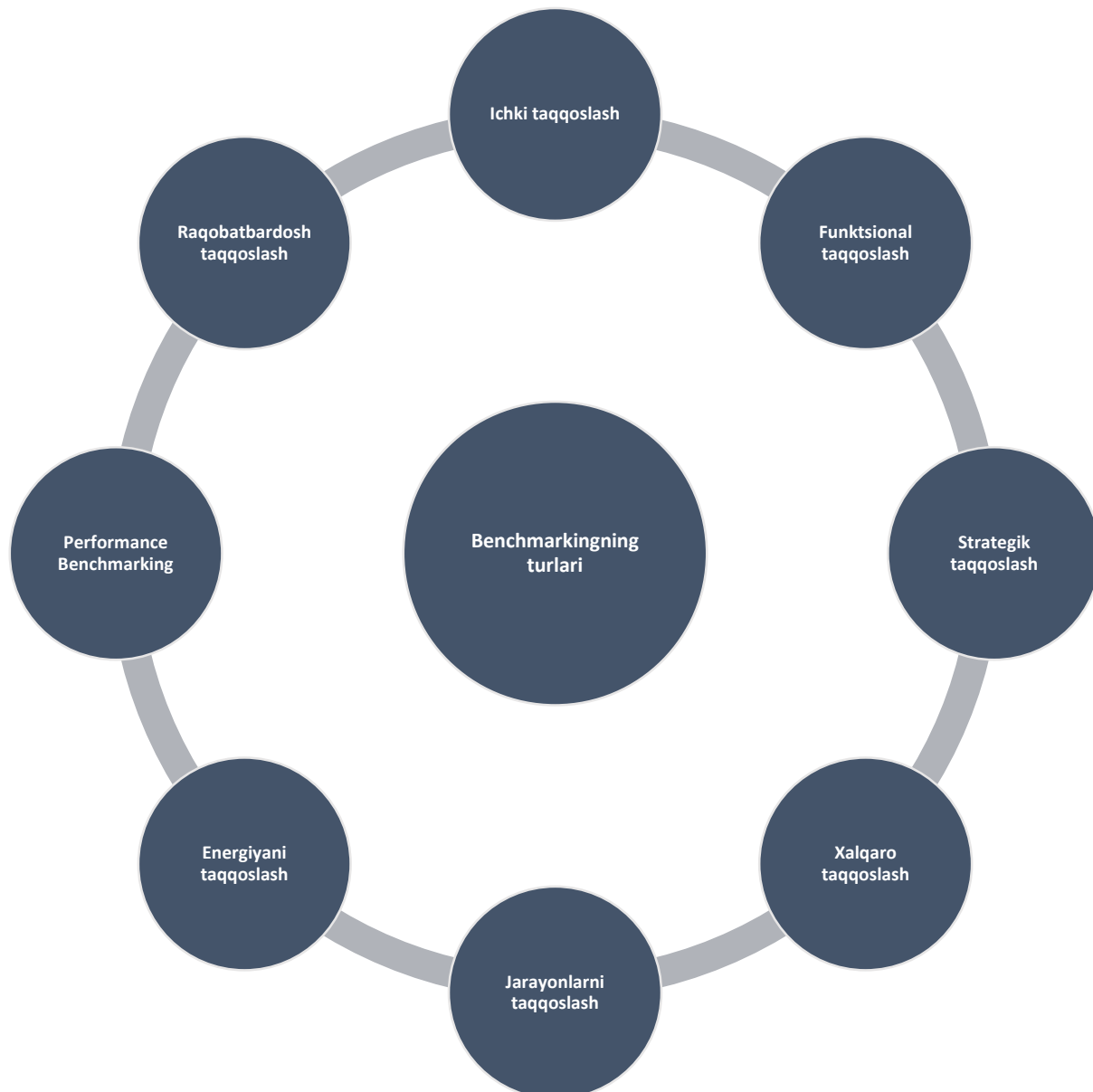
asosida baholandi. Har bir bosqichdagi xatarlar va muvaffaqiyat omillari alohida ko'rib chiqildi. Ushbu keng qamrovli metodologiya benchmarkingning SMES uchun nazariy asoslarini va amaliy ahamiyatini chuqur o'rganishga imkon berdi, shu bilan birga tadqiqot natijalari va tavsiyalarining ishonchliligini va O'zbekiston sharoitiga mosligini ta'minladi.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida benchmarkingning kichik innovatsion biznesning raqobatbardoshligini oshirishdagi samaradorligini tasdiqlovchi bir qator muhim va aniq topilmalar aniqlandi:Ekspert intervyulariga ko'ra, benchmarkingni muntazam qo'llagan SMESlar yangiliklarni yaratish tezligini va bozorga chiqish muddatini (Time-to-Market) sezilarli darajada qisqartirganlar. Masalan, Toshkentdagi "Smart Solutions Group" nomli dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchi kichik firma (intervyu ishtirokchisi A) AQShdagi "Atlassian" va "Microsoft" kabi kompaniyalarning "Scrum" va "Agile" dasturiy ta'minot ishlab chiqish metodologiyalarini, shuningdek, CI/CD (Continuous Integration/Continuous Delivery) amaliyotlarini o'rganganidan so'ng, o'zining dasturiy mahsulotini ishlab chiqish siklini 25% ga tezlashtirganini ta'kidladi. Bu ularga bozorga tezroq yangi versiyalarni chiqarish va mijozlar talablariga tezroq javob berish imkonini bergan. SMESlar raqobatchilarning ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar (R&D) ga ajratgan xarajatlarini, innovatsiya menejmenti strategiyalarini va innovatsion jarayonlar (masalan, ideatsiya, prototiplash, sinovdan o'tkazish) samaradorligini tahlil qilish orqali o'zlarining innovatsion byudjetlarini samaraliroq taqsimlash imkoniyatiga ega bo'lganlar (Camp, 1989). Bu ularga cheklangan resurslar sharoitida eng istiqbolli yo'nalishlarga sarmoya kiritishga yordam beradi. Ba'zi SMESlar raqobatchilarning patent strategiyalarini o'rganish orqali o'zlarining intellektual mulkini himoya qilish bo'yicha ham samaraliroq yondashuvlarni ishlab chiqqanlar.

Benchmarking SMESlarga o'zlarining ichki jarayonlarini optimallashtirishda yordam bergan. Intervyu ishtirokchisi B (Namangandagi kichik onlayn-ta'lim platformasi) Janubiy Koreyadagi "Coursera" va "edX" kabi yetakchi onlayn-ta'lim platformalarining mijozlarga xizmat ko'rsatish va texnik qo'llab-quvvatlash tizimlarini, shuningdek, kontentni yetkazib berish mexanizmlarini (CDN) o'rganganidan so'ng, o'zining mijozlar bilan aloqa qilish (CRM) tizimiga sarmoya kiritgan va server infratuzilmasini optimallashtirgan. Natijada, mijozlarning shikoyatlari ko'rib chiqish vaqti 35% ga qisqargan, platformaning yuklanish tezligi oshgan, mijozlar qoniqish darajasi esa 15% ga oshgan.

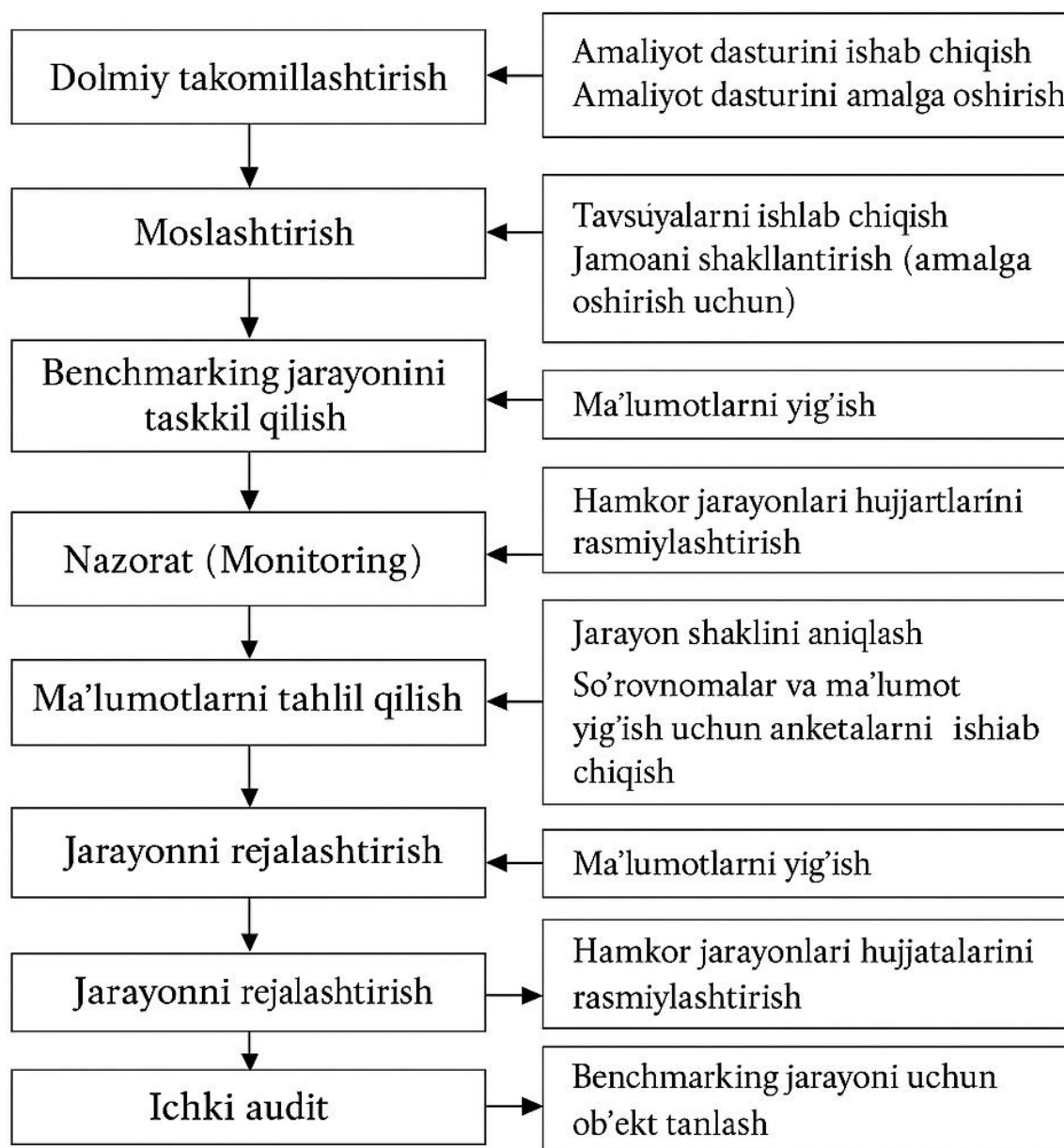
1-Rasm Benchmarkingning turlari

Ishlab chiqarishga yo'naltirilgan SMESlar uchun benchmarking mahsulot tannarxini pasaytirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Misol uchun, Farg'onadagi kichik g'isht ishlab chiqaruvchi korxona (intervyu ishtirokchisi C) O'zbekistonning boshqa mintaqasidagi yanada zamonaviyroq raqobatchining energiya sarfini optimallashtirish usullarini (masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, zamonaviy pechlarda yondirish texnologiyalari) o'rganib, o'zining energiya xarajatlarini 15-20% ga kamaytirishga muvaffaq

bo'lgan. Bu ularning mahsulot tannarxini sezilarli darajada pasaytirib, bozor narx raqobatbardoshligini oshirgan. SMESlar raqobatchilarning raqamli marketing strategiyalari, ijtimoiy tarmoqlar orqali targ'ibot usullari, kontent marketingi va mijozlarni jalb qilish kampaniyalarini benchmarking orqali o'rganib, o'z marketing xarajatlarining samaradorligini oshirganlar. Intervyu ishtirokchisi D (Buxorodagi kichik dizayn studiyasi) o'zining AQSh va Yevropadagi raqobatchilarining Instagram, Pinterest va Behance kabi platformalardagi faoliyatini, vizual kontent strategiyasini va mijozlar bilan muloqot usullarini tahlil qilib, o'z kontent strategiyasini tubdan o'zgartirgan. Natijada, ularning ijtimoiy tarmoqlardagi jalb qilish darajasi (engagement rate) 2 baravar oshgan, brend taniqliligi kuchaygan va yangi buyurtmalar soni 30% ga ko'paygan. Benchmarking eksportga yo'naltirilgan SMESlarga yangi bozorlarga kirish strategiyalarini ishlab chiqishda yordam bergan. Ular xorijiy bozorlarning iste'mol tendensiyalarini, madaniy o'ziga xosliklarini, mahalliy raqobatchilarning marketing yondashuvlarini va distribyutorlik kanallarini o'rganib, o'z mahsulotlarini ushbu bozorlarga moslashtirganlar. Masalan, kichik organik meva sharbatlari ishlab chiqaruvchi firma Yevropa bozorining "yashil" iste'molchilari uchun ekologik qadoqlash va "organik" sertifikatlash talablarini o'rganib, mahsulotini shu bozorga muvaffaqiyatli eksport qilishga erishgan.

Ba'zi SMESlar benchmarkingni kadrlar menejmenti sohasida ham qo'llaganlar. Ular yetakchi kompaniyalarning xodimlarni o'qitish, malaka oshirish, motivatsiya tizimlari, ish haqi siyosati va korporativ madaniyatini o'rganib, o'zlarining inson resurslarini boshqarish siyosatiga o'zgartirish kiritganlar. Natijada, xodimlarning ishdan qoniqish darajasi oshib, kadrlar qo'nimsizligi (aylanma) kamaygan. O'zbekistondagi kichik texnologik startap (intervyu ishtirokchisi E) Silikon vodiysidagi o'xshash kompaniyalarning ishchi guruhlarini tashkil etish (masalan, o'z-o'zini boshqaruvchi jamoalar), loyihalarni boshqarish amaliyotlari (masalan, OKR — Objectives and Key Results) va ishchi muhitini tahlil qilib, o'zining jamoa ichidagi kommunikatsiyani, innovatsion muhitni va qaror qabul qilish jarayonini sezilarli darajada takomillashtirgan. Bu esa loyihalarning o'z vaqtida va samarali bajarilishiga olib kelgan. Garchi benchmarking bevosita moliyaviy resurslarni taqdim etmasa-da, u SMESlarga o'z biznes-modellarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va daromadlarni oshirish orqali moliyaviy samaradorligini oshirishda yordam bergan. Masalan, xarajatlar benchmarking orqali resurslardan samaraliroq foydalanish orqali foydalilik darajasini oshirish mumkin. Samaradorlikning oshishi esa investorlar uchun SMESni yanada jozibador qiladi, chunki ular kam xatar bilan yuqori daromad olish imkoniyatini ko'radilar (Kaplan & Norton, 1996). Benchmarking orqali aniqlangan ilg'or amaliyotlarni joriy etish SMESlarning biznes risklarini kamaytirishga, bu esa kredit olish va venchur investitsiyalar jalb qilish imkoniyatlarini oshirishga olib kelgan. Investorlar o'z sohasining eng yaxshi amaliyotlaridan o'rganadigan va ularni joriy etadigan kompaniyalarni yanada ishonchli deb bilishadi.

2-Rasm. Raqobatbardosh integratsiyani taqqoslash jarayoni modeli

Umuman olganda, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, benchmarking SMESlar uchun nafaqat ichki samaradorlikni oshirish, balki tashqi bozor sharoitlariga moslashish va raqobatchilarning ustunliklaridan o'rganish orqali strategik ustunlikka erishish imkonini beruvchi kuchli va ko'p qirrali vosita hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, SMESlarning iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasini (ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni joriy etish, YAIMga hissa, eksport hajmining oshishi) sezilarli darajada oshiradi.

Muhokama

Olingan tadqiqot natijalari benchmarkingning kichik innovatsion biznesning raqobatbardoshligini oshirishdagi fundamental ahamiyatini ishonchli tarzda tasdiqlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, SMESlar uchun benchmarking shunchaki nazariy g'oya emas, balki amaliy natijalar beruvchi real va samarali boshqaruv vositasidir. Nazariy asoslar va amaliy topilmalar o'rtasidagi bog'liqlik: Tadqiqot natijalari Maykl Porterning (1985) raqobat nazariyalari va Jozef Shumpeterning (1934) innovatsiya nazariyalari bilan to'la uyg'unlashadi.

Porterning raqobat strategiyalari, ya'ni xarajat ustunligi (cost leadership) va differentsiatsiya (differentiation) SMEslarning benchmarking orqali qanday raqobatbardoshlikka erishishini izohlaydi. Benchmarking SMEslarga jarayonlarni optimallashtirish, xomashyoni arzonroq manbalardan olish va resurslardan samarali foydalanish orqali xarajat ustunligini (masalan, yuqorida keltirilgan g'isht ishlab chiqaruvchi korxonaning energiya xarajatlari kamaytirishi) ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, innovatsiyalarni o'zlashtirish, yangi mahsulotlarni bozorga tezroq kiritish va mijozlarga noyob qiymat taklif qilish orqali differentsiatsiya strategiyasini (masalan, dasturiy ta'minot firmasi tez-tez yangilanishlar chiqarishi) mustahkamlaydi. Bu ikki strategiya benchmarking yordamida SMEslarning bozordagi mavqeyini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shumpeterning innovatsiya nazariyasi esa SMEslarning iqtisodiy rivojlanishdagi asosiy roli, ya'ni yangi texnologiyalar, mahsulotlar va bozorlarni yaratishga qaratilganligini ta'kidlaydi. Benchmarking SMEslarga ushbu innovatsion jarayonni tezlashtirish va samaradorligini oshirishga yordam beradi, shu bilan iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri bo'lib xizmat qiladi. Yangiliklarni tashqi manbalardan o'rganish va ularni o'z sharoitlariga moslashtirish, "yaratuvchi vayronkorlik" (creative destruction) jarayonini tezlashtiradi va iqtisodiyotni doimiy ravishda yangilaydi (Schumpeter, 1934). Kichik innovatsion biznes ko'pincha moliyaviy, inson va texnologik resurslar yetishmasligidan aziyat chekadi. Benchmarking ularga cheklangan resurslarni eng samarali yo'nalishlarga to'plash, innovatsiya va jarayonlarni optimallashtirishda yo'nalish beradi. Kichik firmalar o'zlarining barcha tajribalarni o'zlari yaratish shart emas, balki boshqalarning muvaffaqiyatlaridan o'rganishlari mumkin. Bu "g'ildirakni qayta ixtiro qilish" dan saqlaydi va vaqt hamda mablag'ni tejaydi. Bo'shliqni aniqlash va aniq maqsadlarni belgilash: Benchmarking SMEslarga o'zlarining amaldagi holati va soha yetakchilarining ishlash ko'rsatkichlari o'rtasidagi "samaradorlik bo'shlig'ini" (performance gap) aniq belgilashga yordam beradi. Bu bo'shliqni bartaraf etish uchun aniq, o'lchanadigan, erishiladigan, tegishli va o'z vaqtida bajariladigan (SMART) maqsadlar va harakat rejasini ishlab chiqish mumkin. Doimiy o'rganish va moslashish: Benchmarking doimiy o'rganish va takomillashtirish jarayonini rag'batlantiradi. Bozor sharoitlari o'zgarganda, yangi texnologiyalar paydo bo'lganda yoki iste'molchi talablari o'zgarganda, SMEslar benchmarking orqali tezda moslashish va raqobatbardoshlikni saqlab qolish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu ularning "o'rganuvchi tashkilot" sifatida rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Boshqa kompaniyalarning muvaffaqiyatli amaliyotlarini o'rganish yangi strategiyalar va texnologiyalarni joriy etishdagi xatarlarni kamaytirishga yordam beradi, chunki bu amaliyotlar allaqachon sinovdan o'tgan va o'z samaradorligini isbotlagan bo'ladi. Bu, ayniqsa, xatar darajasi yuqori bo'lgan innovatsion biznes uchun muhimdir. O'zbekiston sharoitida benchmarkingning o'ziga xos xususiyatlari va muammolari: O'zbekistonda SMEslar uchun benchmarkingni qo'llashda bir qator o'ziga xos jihatlar va muammolar mavjud: Ko'pincha SMEslar uchun bozor ma'lumotlari, raqobatchilarning moliyaviy va operatsion ko'rsatkichlari haqida ishonchli va ochiq ma'lumotlarni topish qiyin bo'lishi mumkin. Davlat organlari, tadbirkorlik uyushmalari va ilmiy muassasalar ochiq ma'lumotlar bazalarini shakllantirish, tarmoq kesimida statistik ma'lumotlarni muntazam nashr etish va tadbirkorlar uchun ochiq axborot resurslarini yaratish orqali bu muammoni hal qilishlari mumkin. Xorijiy tajribadan (masalan, Germaniyaning Mittelstand modeli yoki AQShning SBA dasturlari) ko'rinib turibdiki, benchmarking jarayonida

SMESlarga mentorlik va maslahat ko'magi muhim. O'zbekistonda IT Park, Savdo-sanoat palatasi, "Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi" kabi tashkilotlar benchmarking dasturlarini amalga oshirishda faol ishtirok etishlari kerak. Ularning SMESlarga xorijiy ilg'or kompaniyalar bilan aloqa o'rnatishga, tajriba almashish dasturlarini tashkil etishga va texnik yordam berishga yordam berishi benchmarking samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

O'zbekistonning an'anaviy biznes madaniyatida ochiq ma'lumot almashinuvi va raqobatchilar bilan hamkorlik qilish (ayniqsa, bir-biridan o'rganish) ba'zida qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Benchmarkingning afzalliklari haqida tadbirkorlar orasida tushuntirish ishlarini olib borish, muvaffaqiyat hikoyalarini ommalashtirish va hamkorlik madaniyatini shakllantirish muhim. "Ishonch muhiti"ni yaratish bu jarayonning muvaffaqiyati uchun zarur. O'zbekistonning turli viloyatlarida kichik biznes rivojlanish darajasi va sohaviy ixtisoslashuvi turlicha. Ichki benchmarking (viloyatlararo, sektorlararo) tajriba almashish va muvaffaqiyatli modellarni replikatsiya qilish uchun samarali bo'lishi mumkin. Misol uchun, qishloq xo'jaligi sohasidagi innovatsion SMESlar bir viloyatda erishilgan yutuqlarni boshqa viloyatlardagi hamkasblariga yetkazishlari mumkin. Davlat benchmarkingni rag'batlantirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqishi, jumladan, kichik biznes assotsiatsiyalari va klasterlar doirasida benchmarking loyihalarini moliyalashtirishi mumkin. Bu, ayniqsa, yangi texnologiyalarni joriy etishga intilayotgan SMESlar uchun muhimdir. Ushbu tadqiqotning cheklovlari ekspert intervyularining nisbatan cheklangan soni (20 ta SMES) va sifatli ma'lumotlarga asoslanishi hisoblanadi. Shuningdek, benchmarkingning iqtisodiy ta'sirini to'g'ridan-to'g'ri miqdoriy baholash uchun keng miqyosli ma'lumotlar bazalarining mavjud emasligi ham cheklov bo'ldi. Kelajakdagi tadqiqotlar ko'proq sonli SMESlarni qamrab olgan keng miqdoriy so'rovnomalar o'tkazishi, shuningdek, benchmarkingning har bir bosqichining SMES ko'rsatkichlariga ta'sirini ekonometrik modellar (masalan, panel regression tahlili) yordamida baholashi mumkin. Bundan tashqari, benchmarkingning aniq turlari (masalan, strategik benchmarking, operatsion benchmarking, raqamli benchmarking) va ularning SMESlarning turli turlari (masalan, IT startaplari, ishlab chiqarish korxonalari, xizmat ko'rsatish SMESlari) uchun samaradorligini chuqurroq o'rganish dolzarbdir. Sun'iy intellekt (AI) va Katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalangan holda benchmarking jarayonlarini avtomatlashtirish imkoniyatlari ham kelajakdagi tadqiqotlar uchun qiziqarli yo'nalish bo'lishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, benchmarking kichik innovatsion biznesning raqobatbardoshligini oshirishda nafaqat nazariy jihatdan muhim, balki amalda ham yuqori samaradorlikka ega bo'lgan strategik boshqaruv vositasi hisoblanadi. U SMESlarga o'zlarining innovatsion jarayonlarini tezlashtirish, operatsion samaradorlikni oshirish, marketing strategiyalarini takomillashtirish, inson kapitalini rivojlantirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda yordam beradi. Bu esa o'z navbatida, to'g'ridan-to'g'ri ish o'rinlari yaratish, yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishiga hissa qo'shish, eksport salohiyatini oshirish va iqtisodiy rivojlanishni umumiy ravishda tezlashtirish kabi muhim iqtisodiy ta'sirlarga ega. O'zbekiston sharoitida benchmarking amaliyotini keng joriy etish va undan samarali foydalanish uchun davlat organlari, tadbirkorlik uyushmalari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va xususiy sektor birgalikda harakat qilishlari zarur. Bu ma'lumotlar bazalarini yaratish va ularning shaffofligini oshirish, mentorlik dasturlarini kengaytirish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, SMES larning

raqamli ko'nikmalarini oshirish bo'yicha maxsus ta'lim dasturlarini joriy etish va innovatsion klasterlarni qo'llab-quvvatlash kabi chora-tadbirlarni o'z ichiga olishi kerak. Hukumat kichik biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha joriy etgan soliq imtiyozlari ("IT Park" rezidentlari uchun soliq imtiyozlari) va imtiyozli kredit dasturlari ("Oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat dasturi" doirasida 2023-yilda qariyb 12 trln so'm mablag' ajratilgan) kabi mavjud mexanizmlarni benchmarking amaliyotini rag'batlantirish bilan uyg'unlashtirish muhimdir. Benchmarkingdan samarali foydalanish SMES larga o'zgaruvchan bozor sharoitlarida barqaror o'sishni ta'minlash, global raqobatbardoshlikka erishish va O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror o'sishiga muhim hissa qo'shishda ajralmas ustunlik beradi. Kichik innovatsion biznesga ko'rsatiladigan har tomonlama ko'mak va ularning ilg'or tajribalarni o'zlashtirishga bo'lgan intilishi mamlakatning kelajakdagi iqtisodiy qudratini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, aholi turmush farovonligini oshirib, mamlakatning xalqaro maydondagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Audretsch, D. B. (2002). Innovation and firm performance. National Bureau of Economic Research, Working Paper 8817.
2. Camp, R. C. (1989). Benchmarking: The Search for Industry Best Practices that Lead to Superior Performance. Quality Press.
3. Damanpour, F. (1991). Organizational Innovation: A Meta-Analysis of Antecedents and Moderators. Academy of Management Journal, 34(3), 555-590.
4. Davenport, T. H. (1993). Process Innovation: Reengineering Work through Information Technology. Harvard Business School Press.
5. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. Harper & Row.
6. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Harvard Business School Press.
7. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). O'zbekiston Respublikasining 2023-yil yakunlari bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi to'g'risida hisoboti. Toshkent.
8. Porter, M. E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press.
9. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Harvard University Press.
10. Spendolini, M. J. (1992). The Benchmarking Book. AMACOM.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/5 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).